

Obr. 1 Celkový pohled na abúsírskou nekropoli s pyramidami panovníků 5. dynastie, vlevo ústí velkých šachtových hrobek z Pozdní doby, pohled od jihozápadu (foto M. Frouz) / Fig. 1 General view of the Abusir necropolis with pyramids of kings of the Fifth Dynasty and with openings of large Late Period shaft tombs, seen from the southwest (photo M. Frouz)

Objeví se další lufaa? (Jaro 2015 v šachtových hrobkách v Abúsíru)

Ladislav Bareš – Dana Bělohoubková

Jako každoročně probíhaly i na jaře roku 2015 práce ve velkých šachtových hrobkách z poloviny 1. tisíciletí př. n. l. na západním okraji abúsírského pohřebiště (obr. 1). V mediálně již dobře známých hrobkách kněze lufay (Bareš – Smoláriková 2008) a generála Menechibnekona (Bareš – Smoláriková 2011) pokračovalo detailní studium rozsáhlé reliéfní výzdoby, která obsahuje řadu jedinečných a jinde nedoložených náboženských textů. Na této práci se podíleli především Renata Landgráfová a Jiří Janák (viz také jejich společný příspěvek v tomto čísle), ale nově i studentky egyptologie Diana Míčková a Dana Bělohoubková. Pro budoucí publikaci textů je samozřejmě nezbytná i podrobná fotografická dokumentace a tu dlouhodobě zajišťuje Martin Frouz. Trvalou součástí práce ve velkých šachtových hrobkách je opakované čištění a konzervování jemné reliéfní výzdoby a na něm se spolu s pracovníky restaurátorského oddělení sakkárského inspektorátu Ministerstva pro památky Egypta podílel zejména Martin Dvořák.

Po několikaleté přestávce byly v této archeologické sezóně zahájeny i přípravné práce na odkrývání další velké šachtové hrobky, datované rovněž do poslední třetiny 6. století př. n. l. Jde o stavbu ležící asi 60 m severovýchodně od hrobky admirála a vrchního lékaře Horního a Dolního Egypta Vedžahorresneta (obr. 2), kterou z mnoha důvodů (mj. pro její polohu na nejvyšším místě této části pohřebiště) považujeme za nejstarší stavbu tohoto typu v Abúsíru (Bareš 1999). Nově odkrývanou hrobku (pracovně označenou AW 6, protože jejího majitele zatím neznáme) již před zahájením výzkumu ukazovaly letecké a satelitní snímky, ale bylo možné ji zaznamenat i prostým okem jako přibližně čtvercovou prohlubeň o délce strany asi 20 m se zvýšenými okraji na místě, kde se v písku nacházely četné drobné úlomky vápence, a se středem vyplněným čistým vátým pískem jasně žluté barvy. Existenci šachtové hrobky tu v minulosti potvrdilo i měření geofyzikálními metodami.

Loňský výzkum v této hrobce si nekladal za cíl ji rozsáhle odkrýt, ale spíše upřesnit polohu a rozměry její nadzemní části, ověřit stav jejího zachování a získat dostatek informací pro detailní plánování dalšího postupu práce. Výzkum

v této hrobce proto trval jen krátce (necelé tři týdny) a soustředil se na několik sond, vedených v jihozápadním a severovýchodním rohu předpokládaného obvodového zdiva a hlavní šachty a v ose jižní stěny.¹ Práce přímo v terénu některé naše původní předpoklady potvrdily, jiné se však ukázaly jako ne zcela přesné. Spíše nemilým zjištěním (i když do určité míry očekávaným) bylo, že téměř celá nadzemní část této hrobky byla v pozdějších dobách zcela zničena dobýváním kamenných bloků, odvážených k dalšímu zpracování. Z původního masivního ohradního zdiva (jeho otisky dochované na podloží svědčí o šířce přesahující 2 m) tak zbylo jen několik ojedinělých bloků nejspodnější vrstvy základů.² Pozůstatkem těžby kamene jsou silné vrstvy menších či větších úlomků. Přitom šlo bez výjimky o kvalitní bílý vápenc, který byl ve starém Egyptě vždy relativně prestižním a drahým stavebním materiálem. To naznačuje, že majitelem hrobky mohla být podobně významná osobnost jako generál Menechibneko, jehož nedaleká hrobka byla v nadzemní části rovněž postavena výlučně z tohoto materiálu. Na druhé straně ovšem mezi tisíci úlomků kamene nebyl nalezen ani jediný zbytek reliéfní nebo jiné výzdoby, a nelze tedy vyloučit, že (přínejméně)

Obr. 2 Skupina velkých šachtových hrobek v Abúsíru – zcela vpředu stavba AW 6, za ní vpravo Vedžahorresnetova a vlevo lufaova hrobka, pohled od severovýchodu (foto M. Frouz) / Fig. 2 A group of large Late Period shaft tombs at Abusir – structure AW 6 in the foreground, with the tombs of Udjahorresnet (right) and lufaa (further back), seen from the northeast (photo M. Frouz)

nadzemní část této hrobky nebyla nikdy dokončena. Ne zcela příjemné (zejména z hlediska rozsahu dalších prací) bylo i zjištění, že základy obvodového zdiva jsou zakryty silnou vrstvou písku a sutě, přesahující na některých místech svou výškou i 2 m.

Navzdory krátkému času, který byl výzkumu hrobky věnován, se podařilo odhalit i dva protilehlé rohy hlavní šachty: severovýchodní (obr. 3) a jihozápadní (obr. 4), což umožnilo geodetovi Vladimíru Brúnovi změřit a přibližně určit její rozměry. Zhruba čtvercová hlavní šachta (o délce strany přesahující 13 m) svou velikostí připomíná obdobné šachty v lufaově a Menechibnekonově hrobce, její hloubku samozřejmě nelze v této chvíli ani odhadnout. Odkrytá část stěn hlavní šachty hrobky AW 6 nese stopy rozsáhlé větrné eroze, a potvrdil se tedy předpoklad, že i zde zasáhli svou činností zloději, kteří pracně odtěžili zásyp až po strop pohřební komory, tu vyloupili a poté nechali šachtu otevřenou, aby ji nakonec zavalil písek hnaný větrem. Existuje samozřejmě malá naděje, že podobně jako v lufaově hrobce se zloději zastavili těsně nad stropem pohřební komory, a ta tedy zůstala nedotčena, ale to ukáže až budoucí výzkum.

Podobnost AW 6 s lufaovou a Menechibnekonovou hrobkou potvrzuje i existence poměrně velké vedlejší šachty (severojižně orientované, o rozměrech 2,17 × 2,70 m), která v ose jižní stěny zvenčí přiléhá k základům původního obvodového zdiva. Je pravděpodobné, že stejně jako u obou zmíněných staveb nedosahuje tato vedlejší šachta ani zde až do úrovně pohřební komory. Význam těchto vedlejších šachet není zatím zcela jasný, zřejmě sloužily při stavbě k pracovním účelům. S téměř naprostou jistotou lze

říci, že nesloužily k dopravě mumie majitele hrobky do pohřební komory – k tomu byla v lufaově a Menechibnekonově hrobce určena další vedlejší šachta podstatně menších rozměrů (přibližně 1,1 × 1,2 m). Je tedy možné předpokládat, že stejným způsobem to bylo vyřešeno i v hrobce AW 6. V ní se však tuto malou vedlejší šachtu, ležící pravděpodobně na východní straně, nepodařilo zatím pod silnými vrstvami písku odhalit.

Zdá se, že jižní vedlejší šachta byla původně shora, přibližně v úrovni základů obvodového zdiva, uzavřena asi 10 cm silnou vrstvou malty zpevněné pouštními valouny. Obdobná vrstva, připomínající na pohled méně kvalitní beton,³ byla nalezena i nad východním okrajem hlavní šachty. Účelem této vrstvy, mezi obdobnými stavbami prozatím ojedinělé, bylo zřejmě zpevnit ústí šachet a chránit je před zloději, pro něž však, jak se ukázalo, nepředstavovala významnou překážku.

Ve srovnání s ostatními hrobkami z této doby, v Abúsíru dosud odkrytými, bylo v AW 6 nalezeno překvapivě malé množství keramiky, tvořené vlastně jen zlomky několika typických nádob a ojedinělými dalšími střepy. Při již zmíněné absenci zlomků bloků s reliéfní výzdobou tak nejvýznamnějšími nálezy zůstávají kamenné podstavce soch nalezené po jednom přibližně uprostřed západní a jižní stěny, značně poničený zlomek dalšího podobného artefaktu byl nalezen i poblíž středu východní stěny.

Uprostřed západní stěny byl nalezen podstavec s rozměry 45 × 30 × 25 cm, a to již 58 cm pod povrchem současného terénu. Jde o podstavec z jemného vápence, těženého nejspíše v lomech v Tuře, nicméně řemeslné opracování kamene je velmi hrubé. Socha, která původně

Obr. 3 Severovýchodní roh hlavní šachty AW 6, pohled od jihu (foto L. Bareš) / Fig. 3 The northeastern corner of the main shaft of structure AW 6, seen from the south (photo L. Bareš)

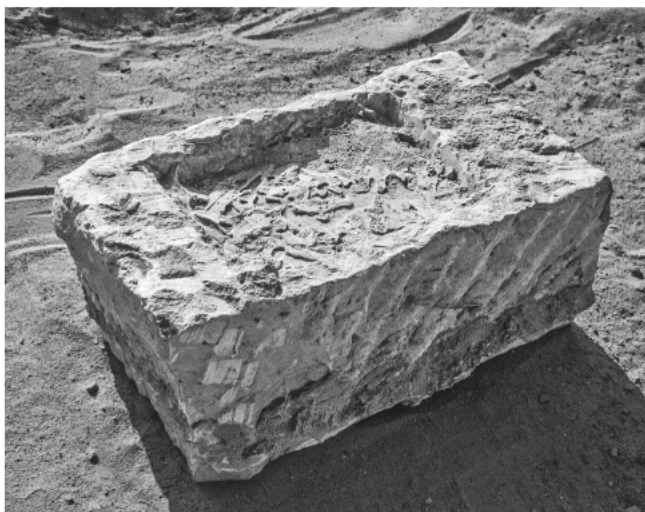
Obr. 4 Jihozápadní roh hrobky AW 6 s prostorem po vylámané ohradní zdi, pohled od východu (foto L. Bareš) / Fig. 4 The southwestern corner of structure AW 6, seen from the east (photo L. Bareš)

na tomto podstavci stála, měla podstavu o rozměrech 33×20 cm a byla do něj zapuštěna 3 cm.

Druhý podstavec ze stejného kamene a stejného opracování byl nalezen 20 cm nad uzávěrem z „betonové“ mazanice nad jižní šachtou (obr. 5). Artefakt je o něco menší než ten předchozí. Jeho rozměry jsou $43 \times 30 \times 25$ cm s prohlubní na zasazení sochy 28×24 cm, hloubkou 3 cm. V prohlubni se zachovaly zbytky šedé malty, již byla socha původně připojena k podstavci. O zakomponování sochy do architektury svědčí zbytky malty na jedné z delších stěn podstavce.

Poblíž středu východní stěny byl nalezen fragment dalšího podstavce, z něhož se zachovala pouze část, a i ta je

velmi zvětralá. Lze však říci, že se jednalo o podstavec větší než dva předchozí. Kratší stěna má délku 59 cm, je tedy o téměř 20 cm delší než v ostatních případech. Avšak podstava sochy, která zde původně byla, měla kratší stěnu dlouhou 23 cm a byla zapuštěna do hloubky 3 cm. Od dvou předchozích nálezů se nelišila. Proto můžeme spekulovat, zdali se jednalo o sochu s podobnými rozměry podstavce, respektive sochu podobné velikosti. Použitým materiálem byl rovněž kvalitní vápenec, jeho opracování však bylo viditelně svědomitější. Co se týče předpokládaných soch, v této fázi výzkumu se nedá s jistotou říci, jak mohly vypadat či z jakého materiálu byly. Nicméně vzhledem k nepřítomnosti patrných zbytků dřeva je možné usuzovat spíše

Obr. 5 Hrubě opracovaný vápencový podstavec sochy (10/AW6/2015)
(foto M. Frouz) /
Fig. 5 A crudely worked limestone statue base (10/AW6/2015)
(photo M. Frouz)

na sochy kamenné. Můžeme také spekulovat o tom, zdali do těchto podstavců nepatřily bazaltové sochy zemřelého pokryté životopisnými nápisy, podobnými, jaké má socha Vedžahorresneta nacházející se dnes ve Vatikánském muzeu,⁴ o níž netušíme, kde byla původně umístěná. Takové sochy by jednak mohly sloužit k připomínce toho, kým zemřelý byl, jednak mohly mít svou funkci v kultovních činnostech spojených se zádušními obřady.

Navzdory omezenému času i rozsahu přinesl výzkum této další šachtové hrobky množství cenných poznatků, důležitých z hlediska celkového posouzení významu pohřebiště z Pozdní doby v Abúsíru, jehož je součástí, ale i pro plánování a přípravu dalšího zkoumání této konkrétní stavby. Potvrdil se předpoklad, že AW 6 je velkou šachtovou hrobkou, jejíž (dosud anonymní) majitel svým postavením odpovídal ostatním významným hodnostářům té doby pohřbeným v Abúsíru, a patřil tedy do širšího okruhu královského dvora na konci 26. egyptské dynastie. Nálezy podstavců pro sochy naznačují, že zde probíhal posmrtný kult jejího majitele, a lze tedy předpokládat, že majitel byl na místě skutečně pohřben. Lze proto reálně očekávat, že jeho pohřební komora (samozřejmě pokud byla dokončena) bude náboženskými texty a scénami zdobena stejně bohatě, jako je tomu v případě lufay a Menechibnekona, jejichž hrobky podstatným způsobem rozšířily a obohatily naši znalost náboženských představ a textů Egyptanů v době kolem poloviny 1. tisíciletí př. n. l. To vše ukáže budoucí výzkum.

Poznámky:

¹ Na výzkumu pracovalo zhruba 40 dělníků, které vedli *reisové* Ahmad Mas'úd a Marzúk Abd el-Wahíd. Našimi spolupracovníky byli inspektoři Ministerstva pro památky Egypta Táhá Mahfúz a Mahmúd Muhammad. Jim všem patří náš dík za pomoc.

² Na blocích bylo patrné, že byly opracovávány dlátem širokým asi 2,5 cm. Bloky byly spojovány maltou. Na některých z nich se dochovaly stopy po dvou různých druzích: kratší strany bloků byly spojovány tmavou našedivělou maltou, na ostatních stranách byla zachycena světlá vápenná malta. (Vzorky byly odebrány, analýza ještě neproběhla.)

³ Přesné složení určí analýza, kterou v současnosti zajišťují pracovníci restaurátorského oddělení sakkárského inspektorátu Ministerstva pro památky Egypta.

⁴ Museo Gregoriano Egizio, inv. č. 22690, viz http://mv.vatican.va/2_IT/pages/x-Schede/MEZs/MEZs_Sala01_03_005.html. (30. 12. 2015)

Literatura:

- Bareš, Ladislav
1999 *The Shaft Tomb of Udjahorresnet at Abusir*, Praha: Universitas Carolina Pragensis, The Karolinum Press [Abusir IV].
Bareš, Ladislav – Smoláriková, Květa
2008 *The Shaft Tomb of Iufaa – Volume I: Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XVII].
2011 *The Shaft Tomb of Menekhibnekau – Volume I: Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XXV].

Abstract:

Will another Iufaa appear? (Spring 2015 in the area of the shaft tombs at Abusir)

During the spring season of 2015, the study of the texts and relief decoration in the large Late Period shaft tombs in the western part of the Abusir necropolis continued. At the same time, several trial trenches were dug in the area of another large shaft tomb situated to the northeast of the structure of Udjahorresnet. Here, two corners of the original foundation trench were unearthed, as well as the mouth of a lateral shaft (situated in the axis of the southern side of the tomb). The superstructure of the tomb was almost totally destroyed by the later quarrying of stone. In the debris, almost no finds were uncovered, except for three statue bases made of limestone.

Abusir – Late Period – shaft tomb – base

Abúsír – Pozdní doba – šachtová hrobka – podstavec

Ladislav Bareš (ladislav.bares@ff.cuni.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Dana Bělohoubková (BelohoubD@gmail.com)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze